

Egy ismeretlen Krúdy regény

Az 1882–1883-as várvád anyagának összegyűjtése során – Bary József volt vizsgálóbíró témabavagó könyve alapján – bukkantam Krúdy Gyula egy elfelejtett művere. „A tiszzaeszlári Solymosi Eszter” című alkotást Óbudán írta 1931-ben, 101 folytatásban a „Magyarország” nevű mérsékelt polgári lap számára.¹ Az irodalomtörténet, sajnálatos módon sehol sem tesz említést e regényről, jöllehet nemcsak érdekfeszítő volta, de politikai jelentősége miatt is publikációt érdemelt s helyet a Krúdy-művek „Köchel-jegyzékében”.²

Egy regény megalkotásával kapcsolatban mindig felvetődik a kérdés: vajon honnan vette az író az „alapanyagot”, honnan merített ösztönzést, élményeket a mű életrekeltéséhez? Ennek megértése indokolja a Krúdy-család élete néhány mozzanatának felfedését.

Krúdy Gyula 1878-ban született Nyíregyházán – abbañ a városban, ahol a világra szóló koncepciókért lefolytatták. Ötéves tehát mindössze, amikor a Korniss-vezette törvényszék az ügyet tárgyalta. Ennek következtében személyes élményei akkor aligha, vagy csak igen halványan-gyében lehettek, de a családot az események – mint abban az időben Nyíregyháza, sőt az ország valamennyi polgárát – élénken foglalkoztatták.

Az író mondja:

„Gyermekkoromban mindenki Tiszaeszlárról beszélt. A korabeli gyerekek a tiszzaeszlári gyilkosság változatait hallgatták gyermekmesék helyett.”

Szülei és nevelői minden bizonnyal az ő fejét is telebeszélték e középkori fantazmagóriákkal. Ezeket a közvetett élményeket elraktározta, hogy évtizedek múltán visszaadja – de a művész és humanista módján.

Hogyan került a család közvetlen kapcsolatba a perrel? Szeffert Ede, a végtárgyalás ügyésze nem hitt a vérbűnben. Vádbeszéde sokkal inkább kiállás volt az ártatlanul meggyanúsítottak mellett, mint vádaskodás. Ez a szokatlan s a per értelmi szerzőinek elgondolásait keresztező magatartás felháborította a közvélemény antiszemita részét. Az író apja, idősebb Krúdy Gyula – aki ebben az időben Nyíregyháza egyik tekintélyes ügyvédje volt – menten összehívta a Brenner-féle vendéglőbe jogásztársait, hogy közös erővel egy memorandumot szerkesszenek Pauler Tivadar igazságügyminiszter címére. Ebben az erélyes hangú levélben követelték a „zsidóbérenc” Szeffert Ede azonnali leváltását.

Ifjabb Krúdy Gyula, az író tehát ilyen családi miliőben nőtt fel s ilyen örökséggel indult el viszontagságos útjára. Emberiességet bizonyítja, hogy nem cipeli magával a ballasztot, hanem elhatárolja magát apja-környezete szellemétől és később regényt ír – talán az utolsót – a tiszzaeszlári drámáról. Vitatkozni lehet az alkotás műfaján: regény e, vagy publicisztikai munka? Az elsónél kevesebb – az utóbbinál több. Olyan műfaj, mely tulajdonképpen mindkettőből egyesít valamit. Hiányzik belőle a „szabályos” regényre jellemző dramatizáció, a hősök belső, lélektani megjelenítése. A szereplőket, mintegy kívülről mozgatja, ennél fogva nem tudni pontosan – ám sejteni lehet – mit éreznek és gondolnak? Miután a jellembrázolás külsődleges eszközökkel történik, az egész cselekmény a kívülálló elbeszélésén keresztül elevenedik meg. A diszkrét és árnyalt belső világ lényegében rejtve marad az olvasó előtt – így csak a pozitív és negatív hősök magatartása enged némi bepillantást abba.

Krúdy egyrészt gyermekkori emlékeire, másrészt Eötvös Károly könyvére támaszkodva dolgozza fel a történetet.³ Kár, hogy nem használta fel Scharf Móric egykori koronatanúnak akkor már ismert visszaemlékezéseit, mert ennek figyelembe vétele nagyobb mértékben léptette volna túl a múlt az eötvösi kereteken. Ennél fogva „csak” a közvetlen és közvetett élmények azok a momentumok, melyekkel többet nyújt „A nagy per . . .” alkotójánál.

Krúdy a krónikus hűségével követi az eseményeket Solymosi Eszter titokzatos eltűnésétől a nyíregyházi felmentő ítéletig. Minden során kiérződik, hogy mentes a szívós középkori előítéletektől s a korában is divatosá váló retrográd szenvedélyességtől. Színes, eleven portrékban vonultatja fel a szereplőket, néhány jellemző és frappáns adattal, képpel érzékelteti a kor atmoszféráját, hangulatát. Olyan részletekkel gazdagítja a témát, melyeket csak szabolcsi ember ismerhet igazán – az, aki már zsenge korában magába szívta megyéjének levegőjét, szellemét. Kétségtelen, ez az a plusz, mellyel meghaladja Eötvös nagyszabású munkáját. Vitathatatlan az írás igazságkeresésének és tárgyilagosságra törekvésének dokumentális ereje.

Nem lehet közömbös a regény megjelenésének időpontja sem, mert ez adja meg politikai jelentőségét.

A mű 1931-ben készült Óbudán, csaknem két esztendővel az író halála előtt. Olyan

¹ Magyarország. 1931. március 1–július 4.

² Legjobb tudomásom szerint BARTHA ANDRÁS Krúdy-kutató az egyetlen, aki ismeri és számontartja e folytatatólagos regényt.

³ EÖTVÖS KÁROLY: A nagy per, mely ezer éve folyik s még sincs vége.

társadalmi konstellációban tehát, amikor tombolt a kapitalizmus egyik legnagyobb gazdaság megrázkódtatása s a megrettent uralkodó osztályok a terror fokozásával, valamint az antiszemitizmus előtérbe állításával akarták elkerülni a közeledő „kataklizmát”. Filantrópnak bizonyult ezáltal is, mert állást foglalt az embertelen faji- és felekezeti gyűlölködés szemben.

Krúdy alkotása irritálta a szélső jobboldal képviselőit. 1933-ban Bary József hátramaradt rokoni könyvet írtak, melyben védelmükbe vették a Krúdy által is „megragalmazott” vizsgálóbíró s egyúttal részt kértek — a tiszaezslári eseményeknek tendenciózus meghamisításával — a mindjobbban éleződő felekezeti uszításból. A könyv összeállító — az előszóban — nem tagadták, miszerint „A tiszaezslári Solymosi Eszter” folytatólagos megjelenése is szerepet játszott az említett memoár elkészítésében.⁴ Krúdy Gyula, a Horthy-rendszer ember-telensége idején e művével és kiállításával hozzájárult a fasizmus elleni harchoz. Méltánytalanság érne az íróat, ha „A tiszaezslári Solymosi Eszter” című alkotást még sokáig elrejténé a feledés vaskos pora.

Hegedűs Sándor

József Attila *páncélvonalának* forrásához

A *páncélvonal* szó József Attila verseiben — a verscímekben való előfordulást is az adatok közé számítva — összesen hatszor fordul elő (vö. Wacha I.: Mutatvány a készülő József Attila-szótárból. Nyr. 83 : 287). Maga a *páncélvonal*-motívum pedig — nyíltan megemlítve — csak két versben a *Páncélvonal* (korábban: *Kígyulladt*) címűben és A *mennyei páncélvonal*-ban (ÖM² 1 : 267, 439–40 és ÖM² 1 : 270, 440) fordul elő, rejtetten pedig — mint ezt Lengyel Béla József Attila és az Októberi Forradalom című cikkében kifejti (Magyar Tudomány 1957. 380–1) — az *Acélgömb föl! föl! emelkedj!* és a *Bődülj torony* című versekben (ÖM² 1 : 264, 439, ill. ÖM² 1 : 274, 442).

Mindegyik vers 1926 tavaszának születte. A *Páncélvonal* című verset Bécsben írta a költő és 1926. április 23-án Mikes Lajosnak küldte el levélben, — kezdetlegesebb kidolgozásban — a *Ballagok lassan hazafelé* című verssel együtt. Április 24-én ugyanezen vers kíséretében, — némiképp át dolgozva — egy Deák Hajnalkának írt leveléhez mellékelte. A vers egyébként a Diogenes 1926. május 8-i számában jelent meg először (vö. ÖM² 1 : 439–40). A *mennyei páncélvonal*-ot, mely a költő életében nem látott napvilágot, szintén egy Mikes Lajosnak küldött kéziratból ismerjük. Itt a vers kísérői az *A világ ha elbujdosat*, a *Pohár*, a *Virágos* és a *Bődülj torony* (vö. ÖM² 1:440). Ez utóbbi vers nem jelent meg a költő életében; forrása a már előbb említett Mikesnek küldött kézirat. Az *Acélgömb föl! föl! emelkedj!* sem jelent meg a költő életében; forrása egy Gáspár Endre hagyatékából származó kézirat (vö. ÖM² 1 : 439, 442).

A *páncélvonal*-motívumot Lengyel Béla a forradalom jelképének tekinti, bár mint mondja, a *Páncélvonal* című versben „a szimbólum nem egyértelmű: a társadalmi motívummal a szerelem utáni vágyakozás motívuma keveredik”. A *mennyei páncélvonal*-ban pedig ugyancsak szerinte „a két motívum előbb említett sajátos vegyülésével találkozunk. A forradalmiság csak a befejező harmadik szakaszban válik nyilvánvalóvá” (i. m. Magyar Tudomány 1957. 374, 380–1). Gáldi László szerint, aki A legújabb magyar költészet stílusproblémái című cikkében (Stilisztikai tanulmányok 1961. 147–194.) az antropocentrikus, azaz az emberközpon-tú képek tárgyalása során említi meg, József Attilánál „a páncélvonal fogalmának szubjektív átértékelése” „a költő pattanásig feszült lelkiállapotára utal” és a versben „az alagútból zúgva kirohanó páncélvonal a sanyarú sors labirintusából kitörő erő jelképe lett: forradalmi szimbólum, egyben azonban az egyéni boldogság szimbóluma is” (im. 185–6). Magam a József Attila-szótár mutatványában úgy vélekedtem róla, hogy „valószínűleg az akarat mindent elsöprő erejének, illetőleg a forradalomnak a szimbóluma” (Nyr. 83:287).

A motívum forrásaként — elsősorban — Nádass Józsefnek József Attila első találkozása a szovjet irodalommal (Szovjet Kultúra 1955. 3. sz. 31–32) című cikke, majd Lengyel Béla idézett műve alapján Vszevolod Ivanovnak az A 14–69. számú *páncélvonal* című polgárháborús partizántörténetét szokás megemlíteni. Nádass József mint szemtanú elmondja, hogyan ismerkedett meg József Attila 1925-ben Bécsben a szovjet irodalom számos kiváló termékével. „Egyik legelső olvasmányá Vszevolod Ivanov elbeszélése, a 14–69. számú *páncélvonal* volt. Sokat-sokat emlegette később is ezt a megrázó, drámai erejű, a polgárháború partizánjainak hősiességét mély realista művészettel megjelenítő művet” (Nádass J. im. ih.; idézi Lengyel Béla im. ih.). Fenntartás nélkül azonban csak Lengyel Béla fogadja el József Attila *páncélvonal*-motívumához forrásul Vszevolod Ivanov művét. (Im. ih.). Már a József Attila ÖM. 1955. évi javított kritikai kiadása is óvatos megköttéssel él a motívum eredetét illetően, mikor ezt

⁴ BARAY JÓZSEF: A tiszaezslári bűnper.